

קטע מתוך סקירת ההתפתחויות הכלכליות בחודשים האחרונים (137) שתפורסם בקרוב:

השפעת הטרור, התדמית ומשתנים כלכליים על ביקורי תיירים מסוגים שונים בישראל

- הסוגיה הנבחנת כאן היא סוגיית השפעותיהם של המצב הביטחוני, תדמיתה של ישראל ומשתנים כלכליים על כניסות של תיירים מסוגים שונים לישראל.
- נמצאה, כצפוי, השפעה ניכרת של המצב הביטחוני על הגעת תיירים, אך זאת במידות שונות, לפי מטרת הביקור: תיירים המגיעים למטרות צליינות, חופשה או טיול מושפעים מרמת הטרור במידה רבה, ואילו המגיעים למטרות עסקים וביקורי קרובים מושפעים במידה מועטה; כן נמצא שתיירים, לכל מטרות הביקור, שיש להם זיקה למדינת ישראל – בהם יהודים ותיירים שכבר ביקרו בארץ – מושפעים מרמת הטרור במידה מועטה.
- מאחר שלמצב הביטחוני השפעה ניכרת על היקף התיירים ועל הרכבם, למשתנים כלכליים, ובפרט לשער החליפין, יש השפעה משנית על בואם של התיירים: למשתנים כלכליים, לרבות שער החליפין, השפעה גדולה יותר בתקופות שבהן המצב הביטחוני שפיר.

1. הקדמה

תעשיית התיירות העסיקה בשנת 2012 כ-110 אלף עובדים. הענף הוא עתיר עבודה, חלק גדול יחסית מהמועסקים בו מגיע מהפריפריה, ובולט בו משקלם הגבוה של מועסקים שאינם אקדמאים. מאפיינים אלה של הרכב המועסקים בתיירות מצביעים על חשיבותו של הענף בישראל, מעבר לגודלו היחסי – בזכות יכולתו לספק משרות לבעלי השכלה נמוכה, ששיעורי התעסוקה שלהם, בשנים האחרונות, נמוכים מאלה של בעלי השכלה גבוהה.

תעשיית התיירות בישראל נסמכת בעיקר על תיירים מחו"ל, שהערך המוסף של ביקוריהם למשק גבוה מזה של המבקרים הישראלים. הביקוש של התיירים לביקורים בישראל תלוי במידה ניכרת במצב הביטחוני. עם זאת, התיירים אינם מקשה אחת, ומטרות ביקוריהם שונות (צליינות, חופשה, עסקים ועוד); חלק מהם יהודים וחלק נוצרים; חלקם מגיע באופן מאורגן, וחלקם – באופן עצמאי; לחלקם זה הביקור הראשון בישראל, וחלקם כבר ביקרו בה. גם השפעת המצב הביטחוני על הביקושים לתיירות היא הטרוגנית, וראוי לנתח את השפעתה על כל אחד מסוגי התיירים בנפרד.

הביקוש לתיירות עשוי להיות מושפע גם מתדמיתה של ישראל בנושאים אזרחיים הנוגעים לתיירים, כסגנון חיים ועסקים שעליהם הם למדים מכתבות בנושאים אלה, המתפרסמות בעיתונות הזרה. על הביקוש לתיירות עשויים להשפיע גם משתנים כלכליים קלאסיים: כפי שמלמדת הספרות ביקושי התיירים מושפעים משער החליפין הריאלי, מהתמ"ג בישראל ובמדינות המספקות לה תיירים וכן מהמחירים ביעדי תיירות אחרים במזרח התיכון, שביקורים בהם עשויים להיות תחליפיים או משלימים לביקור בישראל.

המסגרת האמפירית כוללת אמידה בפאנל הבוחן את השפעת המשתנים הביטחוניים, משתני תדמית אזרחיים ומשתנים כלכליים על הביקוש של כל אחד מסוגי התיירים. הניתוח נערך לגבי הטווח הארוך במסגרת של קו-אינטגרציה.

המחקר הנסקר כאן יכול לסייע לגורם המסדיר בענף התיירות, הממשלה, בכמה היבטים: בטווח הקצר – בגיבוש מדיניות שיווק לתיירות הנכנסת. שיווק התיירות הנכנסת מתנהל בחלקו באמצעות הממשלה, שכן מדובר במוצר ציבורי (מדינת ישראל). המחקר בוחן באילו סוגי תיירים כדאי לממשלה להתמקד, ברמות טרור שונות. בטווח הארוך – הואיל וענף המלונות הוא ענף מתוכנן במידה רבה¹, המחקר יכול לסייע בהכנת אומדנים מדויקים (ככל האפשר) של מספרי התיירים הצפויים להיכנס, לסוגיהם. אומדנים אלה חשובים בגיבוש מדיניות העידוד לבניית בתי מלון.

סעיף 2 של הסקירה סוקר את הספרות האמפירית בנושא; סעיף 3 מתאר את הגישה האמפירית; סעיף 4 מציג את ההתפתחויות בנתונים על ישראל; סעיף 5 מציג את הגדרת המשתנים לאמידה, שיטות האמידה והתוצאות האמפיריות.

2. סקירת ספרות

העבודה הנדונה מובחנת מעבודות קודמות במספר אספקטים: היא מתמקדת בהשפעה המשמעותית של המצב הביטחוני על הגעת התיירים לישראל; נעשה בה שימוש בנתונים ייחודיים – מדדים כמותיים של נפגעי טרור, נתונים על רמת ההתעניינות בעיתונות הבין-לאומית על ישראל בנושא מלחמות ואי-שקט וכן בנושאים אזרחיים; העבודה מבחינה בין סוגים שונים של תיירים, ובכך מאפשרת לבחון את השפעת המצב הביטחוני, המצב התדמיתי-אזרחי והמשתנים הכלכליים על כניסת תיירים מסוגים שונים. כמו במספר עבודות חדשות יותר, נעשה בה ניסיון לבנות בסיס אמפירי מוצק יותר מאשר בגישה האמפירית הסטנדרטית – תוך מענה לביקורת עליה.

ההשפעה השלילית של הטרור על התיירות בישראל נחקרה במספר עבודות. Fleischer and Buccola (2002) הציגו לראשונה את המשתנה רמת הטרור, שבווריאנט שלו נעשה שימוש גם בעבודה זו, כגורם המשפיע לשלילה על לינות התיירים בישראל. רמת הטרור הוגדרה אצל Fleischer and Buccola (2002) באמצעות משתנה המדרג את עוצמות הטרור השונות על פי מספרי ההרוגים הישראלים והפלסטינים. מנשה ושהרבני (2011) בחנו באמצעות משתנה זה את השפעת הטרור על לינות התיירים בבתי מלון בישראל בשנים 1997–2010. בעבודתם נמצא שרמת הטרור כמעט שלטה בביקושים של תיירים ללינות בישראל².

הכיסוי התקשורתי של מדינת ישראל ובפרט של מצבה הביטחוני

¹ הממשלה מקצה קרקע לייצוד תיירות, מאשרת את תוכנית הבנייה של בתי המלון, ובחלק גדול מהאזורים אף נותנת מענקי השקעה.

² ההשפעה השלילית של הטרור אינה מוגבלת רק לפגיעה בביקושים של תיירים. (Becker, Rubinstein (2011) מצאו שפיגועי טרור משנים את דפוסי הצריכה של שירותי תחבורה ובתי קפה, ועיקר פגיעתם היא במשתמשים ה'מזדמנים', ביניהם התיירים. לפיכך הטרור גורם לשינוי כפוי בדפוסי הצריכה של התיירים המגיעים לישראל.

הדומיננטיות של המצב הביטחוני בקביעת רמת הביקושים של תיירים לישראל, כפי שהתבטאה בעבודות הנזכרות לעיל, וההבנה שסדרה של מספר הרוגים (ישראלים ופלסטינים)³ אינה יכולה לשקף באופן מלא את אי היציבות הביטחונית בישראל הניעו את Fielding and Shortland (2009) לבחון את השפעתה של המדיה על כניסות התיירים למדינה. הם בחנו את השפעת הטרור על כניסת תיירים אמריקנים לישראל בשנים 2001 עד 2006 הן באופן ישיר, על פי מספר הנפגעים בפועל, והן באופן עקיף, על פי רמת הכיסוי התקשורתי של אירועי הטרור. בעבודתם נמצא שההשפעה העקיפה – על פי הדיווח התקשורתי – הייתה במקרים מסוימים החזקה יותר.

הכיסוי התקשורתי של המדיה העולמית למדינה מסוימת אינו מוגבל לנושאים ביטחוניים; הוא מקיף תחומים מגוונים, ביניהם סגנון חיים, עסקים וספורט. (Stepchenkova and Eales (2011) מצאו שלפרסומים שליליים על רוסיה במדיה העולמית יש השפעה שלילית ומובהקת על הביקוש לתיירות. הניתוח הנוכחי בחן גם את השפעת הכיסוי התקשורתי בנושאים אזרחיים שונים על הביקוש לתיירות.

הבחנה בין סוגים שונים של תיירים

עבודות בנושא התיירות לישראל, כמו יתר העבודות המוקדמות בעולם על הביקוש לתיירות, התייחסו לכל התיירים הנכנסים כאל מקשה אחת, אף שיש סוגים שונים של תיירים, למשל תיירים עם מטרות ביקור שונות. הקושי העיקרי הוא מחסור בנתונים, שכן סקרים המאפיינים את סוגי התיירים אינם נמצאים על מרבית המדינות. (Cortes and Blake (2010) אפיינו את התיירים המגיעים לבריטניה על פי מטרות ביקוריהם. הם בדקו את ההשפעה של משתנים כלכליים על הוצאותיהם של תיירים בעלי מטרות ביקור שונות וממדינות שונות, ומצאו שונות גדולה בין סוגי התיירים מבחינת הרגישות למשתנים הכלכליים.

3. הגישה האמפירית בעבודה

הגישה האמפירית בעבודה הנדונה התמודדה עם שלושה מאפיינים של הנתונים: אופיים הלא-סטציונרי והקו-אינטגרטיבי, התלות בין חתכי הרוחב והאופי ההטרוגני של ההשפעות – בעיקר של השפעות המצב הביטחוני – על מספר התיירים. שיטת האמידה העיקרית בעבודה, שיטתם של Augmented Mean Group (AMG) – Eberhardt and Teal (2010), מאפשרת לנו להתמודד עם שלושת המאפיינים האמורים של הנתונים.

גישה אקונומטרית המתמודדת עם שלושת המאפיינים האמורים של הנתונים בעבודה על ביקוש לתיירות הציגו לאחרונה Fuleky, Zhao and Bonham (2014) במחקר על כניסת תיירים ממדינות שונות בארה"ב להוואי. הם מצאו שאמידה באמצעות שיטות שאינן מביאות בחשבון את הגורמים המשותפים מניבה אומדנים מוטים. הגישה בניתוח הנוכחי, גישתם של AMG - Eberhardt and Teal (2010), מביאה בחשבון את הגורמים המשותפים.

³ כמובן, עם תיקונים במקרה של התלקחות אזורית, כמו במלחמת לבנון השנייה ביולי-אוגוסט 2006.

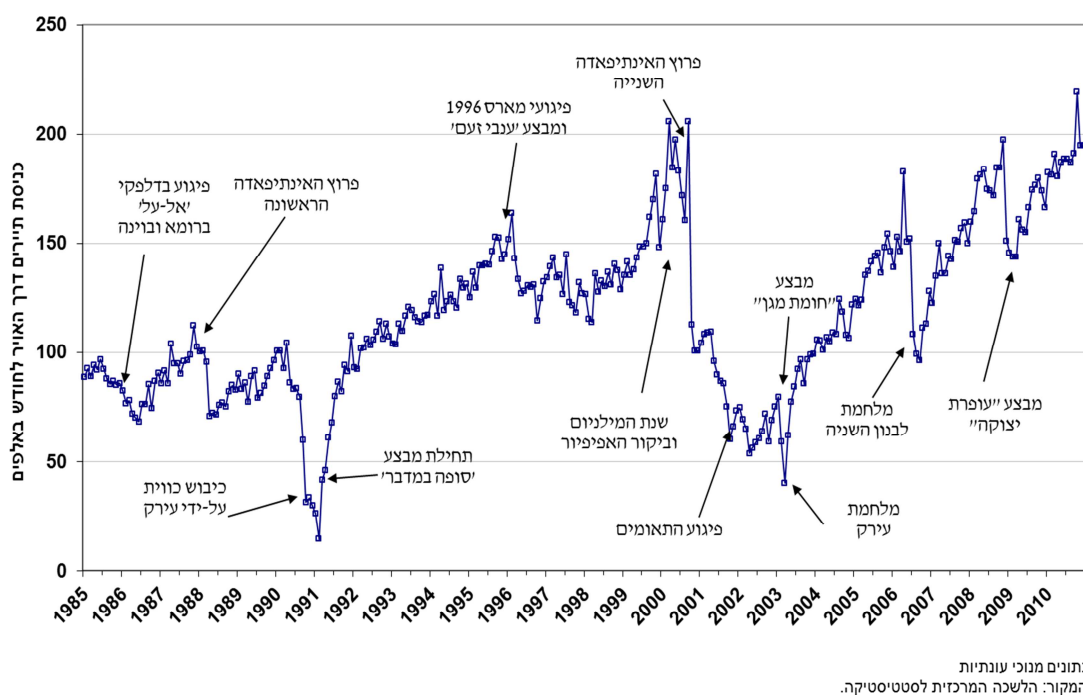
4. ההתפתחויות בנתונים על ישראל

מספר התיירים המגיעים לישראל והרכבם השתנה במידה ניכרת לאורך השנים: בשנים שבהן רמת הטרור הייתה גבוהה ירד מספר התיירים בכלל, ומשקלות המגיעים למטרת עסקים ולמטרת ביקורי קרובים ומשקל התיירים היהודים עלו. לעומת זאת בשנים שבהן רמת הטרור הייתה נמוכה גדל המספר הכולל של התיירים המגיעים לישראל, ועלו משקלותיהם של המגיעים למטרת צליינות, למטרות חופשה ותיור וטיוול, וכן של התיירים שזה להם ביקור ראשון בישראל.

א. אי היציבות הביטחונית משפיעה מאוד על הביקוש של התיירים

איור 1 מראה שכניסות התיירים מגיבות מייד ובחומרה על הרעת המצב הביטחוני בארץ ובאזור. דוגמה בולטת לכך הייתה בתקופת האינתיפאדה השנייה, שבה מספרן של כניסות התיירים ירד דרמטית.

איור 1 כניסות תיירים דרך האוויר (אלפים)

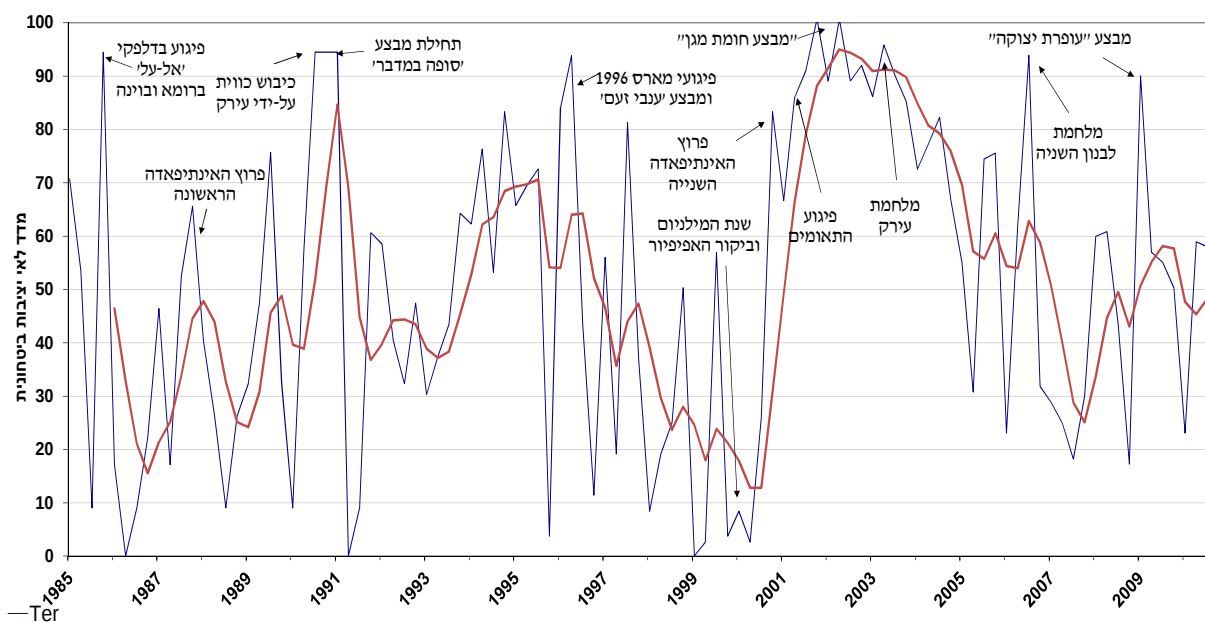

איור 1 מצביע גם על החשיבות של הגדרת משתנה שיתאר את אי היציבות הביטחונית, כך שהוא ישקף את השפעתה על הביקוש של תיירים, הנמדד על פי כניסותיהם לישראל.

כדי למדוד את השפעת הטרור על כניסות תיירים לסוגיהם יש צורך בהגדרה מדידה של רמת הטרור. הגדרנו אפוא מדד סינתטי לאי יציבות ביטחונית (באיור 2), המבוסס על נתוני ההרוגים – ההרוגים ישראלים אזרחים באירועי פח"ע, חיילים בפעולות איבה ומלחמות ופלסטינים. מנתונים אלה נבנה מדד ליניארי של טרור על פי נתוני ההרוגים. חילקנו את המדד ל-100 דרגות, בסולם שבין 0 (רגיעה) ל-100, לפי האחוזון של המדד הליניארי בכל דרגה – לדוגמה, כאשר המדד הוא 40 ב-60 אחוזים מהרביעים רמת הטרור הייתה גבוהה יותר. משמעות הדבר היא שהמדד הסינתטי של טרור

אינו ליניארי ביחס להרגיז: מספר קטן מאוד של נפגעים בטרור מספיק כדי לעבור מדרגה 0 לדרגה 1, ואילו מעבר מדרגה 99 ל-100 מבטא הפרש גדול מאוד של נפגעים.⁴ יש אירועים רבים נוספים העשויים להשפיע על המצב הביטחוני כפי שרואה אותו התייר. כדי לבטא את המצב הביטחוני בכללותו הוספנו סדרה של מספר הכתבות על ישראל בנושא מלחמות ואי שקט שפורסמו בעיתונות הזרה.

איור 2: מדד סינתטי לאי יציבות ביטחונית, I/1985–IV/2009

* ערכי המדד הם מרמה 0 (אין טרור) לרמה הגבוהה ביותר של טרור. המקור: המרכז הבין-תחומי - קובץ טרור, האגף להנצחת החייל, ארגון בצלם.

— Ter
— Ter_ma-Ter ממוצע נע משוקלל של 4 רבעים של המשתנה Ter_ma-Ter

ב. הקשרים בין החשיפה התקשורתית של ישראל בחו"ל בנושאים שונים לבין מספר התיירים המגיעים לישראל

הכיסוי התקשורתי של אירועי מלחמות ואי שקט הקשורים לישראל בעיתונות החוץ עשוי להוסיף לתיירים פוטנציאליים מידע על המצב הביטחוני בישראל מעבר למידע הגלום במשתנה רמת הטרור (Ter). כדי לנתח את הקשרים בין החשיפה התקשורתית לתיירות נשווה בין רמת הטרור למספר הכתבות שפורסמו על ישראל בנושא מלחמות ואי-שקט (war and unrest) בסוכנות AP, כקירוב לכיסוי בתקשורת העולמית.⁵ רוב הידיעות בנושא זה על ישראל הן כמובן שליליות. באיור 3 מובאים מדד הטרור ומספר הכתבות שפורסמו.

על פי האיור העניין של התקשורת העולמית בפיגועי הטרור בישראל פחת ב-2001, אף שמספר הנפגעים מהטרור באינתיפאדה השנייה, בשנים 2001–2004 נשאר גבוה מאוד. יש יסוד להניח שהחשיפה של התייר הפוטנציאלי לרמת הטרור בישראל ירדה, ואולי משום כך נטייתו לבקר בישראל עלתה. שוני נוסף במידע בין המשתנה תדמית בנושא מלחמות ואי שקט למשתנה רמת הטרור

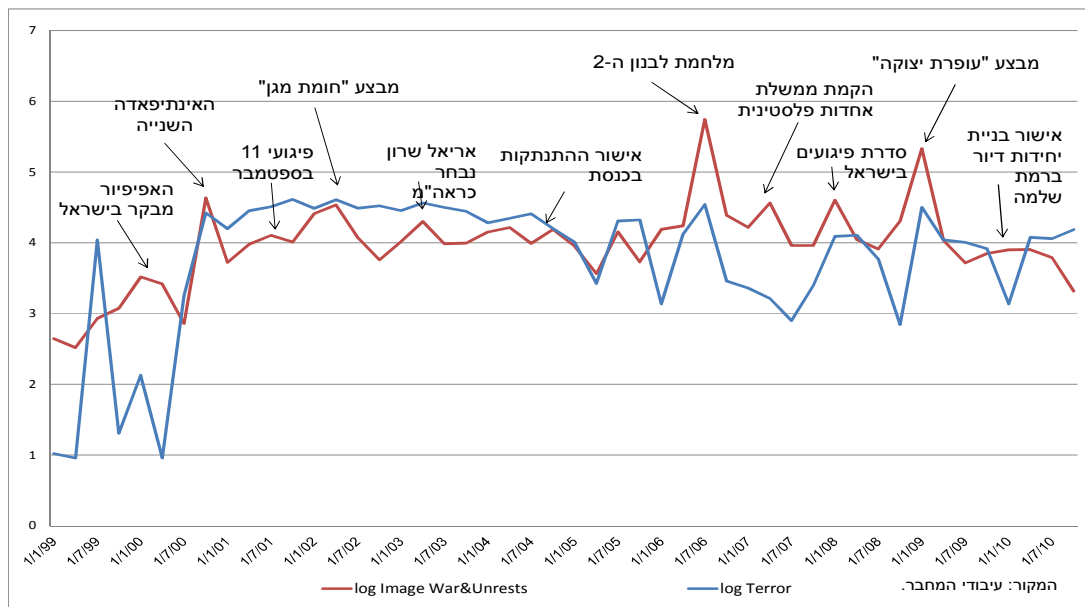
⁴ מאחר שהאירועים הביטחוניים הם בעלי אפקט מצטבר על הביקוש לשירותי תיירות בישראל, לפחות כשמדובר בעבר הקרוב, בחנו ברגסיות את המשתנה כממוצע נע ומשוקלל של מספר רבעים.

⁵ הניתוח מניח שכתבות בנושא זה הן בממוצע שליליות, ושרמת השליליות שלהן אינה משתנה על פני זמן. לכן מספר הכתבות עשוי לשמש אינדיקציה למצבה הביטחוני של ישראל.

נובע מקיומם של אירועים שאינם נתפסים במלואם על ידי מדד הטרור, כאי שקט אזורי וההתנתקות. זאת למרות ההתערבויות של שיקול דעת במדד הטרור, התערבויות המוגבלות, כאמור, לאירועים הגדולים ביותר.

איור 3: רמת הטרור (לוג) והחשיפה התקשורתית בנושא War and Unrest (לוג), 1999 עד

2010

המצב הביטחוני, בין שהוא מבוטא על ידי מספר הכתבות ובין שהוא מבוטא על ידי מדד הטרור, הוא אמנם גורם חשוב מבחינת השפעתו על התיירים הנכנסים לישראל, אולם צפוי שגם רמת העיסוק בעניינים אזרחיים בישראל, כאנטיזה לרמת הטרור, עשויה להוסיף לתיירים הפוטנציאליים מידע על הנעשה בישראל. מידע זה יכול להתקבל על ידי מידת הכיסוי התקשורתי של ישראל בנושאים אזרחיים כגון סגנון חיים ועסקים (Image life style). כיסוי תקשורתי זה הוא לרוב חיובי, שכן הוא מציג את הפן האזרחי של ישראל, שאינו קשור לתדמיתה בנושא מלחמות ואי-שקט⁶.

ג. אי היציבות הביטחונית משפיעה על מספר התיירים הנכנסים לישראל באופן דיפרנציאלי,

השפעה התלויה במטרות הביקור, בדת ובאופן ארגון הנסיעה

על פי לוח 1 נראה כי עוצמת התגובה של התיירים לטרור הטרורוגנית מאוד, על פי מטרות הביקור. מספר התיירים המגיעים לישראל לכל מטרה (סגמנט) מתקבל מסקרי תיירות של משרד התיירות. הסקרים מספקים נתונים על מאפייני התיירים המגיעים לישראל משנת 2000 עד 2010, כגון מטרת הביקור, דת התייר, האם הביקור הוא ביקור ראשון בישראל או ביקור חוזר, וכיצד אורגן הביקור (טיול מאורגן, חבילת תיור או נסיעה בארגון עצמי).

⁶ לא נותחה נימת הכתבות, אולם ההנחה שבבסיס הסדרה image life style היא שהן במוצע חיוביות (אף שיש גם כתבות שליליות), וכי רמת החיוביות קבועה לאורך כל התקופות. לכן מספר הכתבות מעיד על התעניינות חיובית בעולם בנושא סגנון החיים בישראל.

על פי הלוח נראה שיש הבדל גדול בהשפעה של הטרור על מספר התיירים המגיעים, על פי מטרות הביקור. רגישותה-לטרור של התיירות למטרות צליינות, ובמידת מה גם של התיירות למטרות תיור וטיול וחופשה, גבוהה, ואילו רגישותה של התיירות למטרות ביקורי קרובים ותיירות למטרות עסקים לרמת הטרור נמוכה יותר.

לוח 1: מאפייני התיירים שהגיעו הארץ, 2000–2010

2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	מטרת הביקור (%)
38	31	28	26	19	25	24	24	22	33	39	חופשה, תיור וטיול
30	27	35	24	22	17	10	8	7	10	30	צליינות
17	26	20	36	43	37	39	42	44	31	17	ביקור קרובים
12	16	13	12	14	18	20	20	20	22	12	עסקים ¹
3	1	4	2	2	3	7	6	6	5	1	סולידריות ואחר
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	דת (%)
24	34	30	40	44	43	53	55	55	39	20	יהודים
76	66	71	60	56	57	47	45	46	60	80	לא יהודים
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	אופן ארגון הנסיעה (%)
38	30	39	31	28	21	13	13	13	20	48	במסגרת קבוצתית
31	28	24	6	7	9	10	9	15	16	13	בחבילת סיור – לא בקבוצה
30	42	37	63	65	70	77	78	71	64	39	אינדיבידואלי
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	תדירות הנסיעה (%)
58	48	52	43	38	38	27	24	24	38	59	ביקור ראשון
42	52	48	57	62	62	73	76	76	62	41	ביקור חוזר
2,803	2,321	2,560	2,063	1,825	1,903	1,506	1,063	862	1,196	2,417	מספר התיירים (אלפים)

¹ כולל כינוסים, לימודים ומחקר וטיפול רפואי.
המקור: סקרי תיירות 2000 עד 2010, משרד התיירות.

גם מאפיינים נוספים של התיירים המגיעים לישראל (ביקור ראשון/ חוזר, דת המבקר, ארגון הנסיעה) עשויים להיות רגישים לרמת הטרור במידות שונות. בשנים שבהן רמת הטרור נמוכה גדל משקלם של התיירים הלא יהודים, של המגיעים לישראל בפעם הראשונה ושל המגיעים במסגרת של קבוצה או חבילת תיור, ובשנים שבהן רמת הטרור גבוהה מתהפכת (לוח 1).
הבדיקות האקונומטריות האומדות את ההשפעה הנקייה של המצב הביטחוני על כל אחד מסוגי התיירים חשובות לגורם המסדיר את הענף, כי יש ביכולתו להתערב: בטווח הקצר – בעתות של רמת טרור גבוהה ניתן למקד את הפרסום לקהלי יעד שפחות מושפעים מטרור; ובטווח הארוך – ניתן לתכנן את כמות החדרים בהתחשב בהערכות לגבי המצב הביטחוני הצפוי.⁷

5. המודל, הגדרת המשתנים לאמידה, שיטת האמידה, המבחנים הסטטיסטיים והתוצאות האמפיריות

⁷ בטווח הארוך על הגורם המסדיר לתכנן גם את תפוסת החדרים תוך הבאה-בחשבון של המצב הביטחוני ורמת התחליפות בין ישראלים לתיירים באזורים שונים בארץ. באזורים שבהם רמת התחליפות גבוהה יתאפשר, במצבי אי-שקט ביטחוני, זעזוע קטן יחסית לענף. רמת התחליפות באזורים שונים בארץ לא נבדקה בעבודה זו. ראו התייחסות בפרק המסקנות.

המודל והגדרת המשתנים לאמידה

הניתוח האמפירי של השפעת המצב הביטחוני על ביקורי תיירים בישראל נעשה באמצעות רגרסיית פאנל בתקופה I:2000 עד IV:2010. המשתנה המוסבר הוא כניסות של תיירים מסוגים שונים, והוא כולל שלושים ושלושה סוגים שונים (חתכי רוחב) של תיירים.⁸ המשתנים המסבירים הם משתנים ביטחוניים, משתני תדמית אזוריים וכלכליים ומשתנים כלכליים.

המשתנים המסבירים הביטחוניים הם רמת הטרור ותדמית ישראל בנושא מלחמות ואי-שקט. משתני התדמית האזוריים והכלכליים הם תדמית ישראל בנושא סגנון חיים ותדמית העסקית. האחרונה מבטאת את ההתעניינות הכלכלית בישראל, שעשויה להסביר כניסות תיירים למטרה עסקית.

המשתנים הכלכליים הם נפח התיירות, המבטא את הביקושים לנסיעות לחו"ל ממדינות שמהן מגיעים התיירים לישראל על פי מספר התיירים היוצאים ממדינות אלו ולפי סוגי תיירים. המשתנים הכלכליים הנוספים בניתוח הם המשתנים הסטנדרטיים בעבודות כאלה – שער החליפין הריאלי האפקטיבי בין ישראל למדינות שמהן מגיעים התיירים ושער החליפין האפקטיבי בין ישראל למדינות העשויות להיות תחליף/ השלמה תיירותית לישראל, כגון מצרים וירדן.⁹

תוצאות האמידה

האמידה היא לכל אחד מ-33 חתכי הרוחב (הסגמנטים). רוב האומדנים לפרמטרים הם בעלי סימן וגודל בכיוון הצפוי.

לוח 2 מציג את המודל הבסיסי ומודל בתוספת משתני אינטראקציה.

במודל הבסיסי המשתנה תדמית ישראל בנושא מלחמות ואי-שקט משלים, יחד עם המשתנה רמת הטרור, את החשיפה של התייר הפוטנציאלי למצב הביטחוני בישראל.

כלומר: השינוי בתדמית ישראל בנושא מלחמות ואי-שקט + השינוי ברמת הטרור = השינוי במצב הביטחוני.

ההשפעה הכוללת של המצב הביטחוני באמידה היא שהרעה של נקודה אחת במצב הביטחוני תביא לירידה של 2.3 אחוזים במספר התיירים, רובה ככולה עקב הרמה הישירה של הנפגעים (המשתנה רמת הטרור). לדוגמה: במרכז ההתפלגות של מספר ההרוגים הרבעוני לשנים 2000 עד 2010 עלייה של הרוג ישראלי אחד ברביע שקולה להרעה של כ-4 נקודות במצב הביטחוני, ואילו במצב ביטחוני גרוע, באחוזון ה-98 של ההתפלגות, עלייה של 28 הרוגים ישראלים שקולה להרעה של נקודה במצב הביטחוני. התוצאות שהתקבלו עולות בקנה אחד עם התוצאות אצל שהרבני ומנשה (2011), שם

⁸ 33 חתכי הרוחב הם תוצאה של 5 מטרות ביקור X 2 (דת המבקר יהודי/ נוצרי) X 2 (ביקור ראשון/ חוזר) X 2 ארגון החבילה (עצמאי/ מאורגן). מ-40 חתכי הרוחב 7 הוצאו עקב מיעוט תצפיות.

⁹ סדרות שנמצא כי יש לנכות מהן עונתיות טופלו בשיטת X12 census; הובאו בחשבון החגים היהודיים והנוצריים ומספר ימי העבודה בחודש. הנתונים הכלכליים הם במחירים קבועים. מרבית הנתונים נלקחו מפרסומי משרד התיירות והלמ"ס וממאגרי בנק ישראל.

נמצא שעלייה של נקודה אחת בחומרת הטרור, על פי אותו מדד, תביא לירידת של כ-1.8 אחוזים בכניסות התיירים¹⁰.

האומדן לתדמית ישראל בנושא סגנון חיים, צפוי להיות חיובי, שכן ידיעות "אזרחיות" על ישראל עשויות להגדיל את החשיפה החיובית שלה, ובכך להגדיל את הביקושים. באמידה הבסיסית האומדן בכיוון הפוך לצפוי אולם הידיעות ה"אזרחיות" על ישראל מתואמות שלילית עם המשתנה טרור, ואמידה המביאה בחשבון את האינטראקציה ביניהם מראה שכאשר רמת הטרור נמוכה הידיעות ה"אזרחיות" על ישראל אינן משפיעות על הגעת התיירים, ואילו בתקופות שבהן שוררת מתיחות ביטחונית כל ידיעה על ישראל, גם בנושא סגנון חיים, משפיעה לרעה, במידה מתונה, על מספר התיירים המגיעים. (לפירוט ראו לוח 3)

המשתנה תדמית עסקית, המסביר כניסות תיירים למטרה עסקית בלבד, הוא חיובי ומובהק. עלייה של אחוז אחד במספר הכתבות על ישראל (שאינן בהקשר של עסקים ומלחמה או אי שקט) מגדילה את מספר התיירים למטרת עסקים וכנסים ב-0.22 עד 0.26 אחוז.

משתנה המשמש בעבודות רבות בעולם כמשתנה המסביר תיירות נכנסת, הוא שער החליפין הריאלי. הגמישות של כניסות התיירים למשתנה זה היא כצפוי חיובית, אולם אינה מובהקת. הגמישות היא חיובית משום שייסוף של שער החליפין הריאלי משמעותו עלייה של המחירים בישראל לתייר החוץ. ההשפעה הכוללת של שער החליפין היא בגבול התחתון של ממצאי עבודות שנעשו בעולם, וזאת מפני שישראל היא יעד רחוק ויקר יחסית, ובדרך כלל גמישויות המחיר ביעדים רחוקים נמוכות יותר מאשר ביעדים קרובים (Schiff and Becken, 2011)¹¹.

שער החליפין הריאלי מתואם באופן חיובי עם המצב הביטחוני, ובפרט עם "הידיעות בעיתון" על המצב הביטחוני, שכן פחות יכול להיווצר גם בשל מצב ביטחוני רעוע. במודל הכולל אינטראקציה בין שער החליפין למצב הביטחוני נמצא ששער החליפין משפיע, אמנם באופן לא מובהק, על הגעת התיירים כאשר רמת הטרור נמוכה, וככל שרמת הטרור עולה השפעת שער החליפין קטנה (לפירוט ראו לוח 3).

בניתוח הכולל את השפעת שער החליפין על המגיעים למטרת עסקים בלבד נמצא, בדומה לממצא של Cortes and Blake (2010), שגמישות המחיר הפוכה, בעלת סימן שלילי: ככל שהשקל מתחזק (ייסוף ריאלי) יותר אנשי עסקים מגיעים לישראל. זאת אולי מפני שייסוף ריאלי מתואם עם כלכלה חזקה, המושכת אנשי עסקים.

המשתנה נפח התיירות נאמד עם הסימן בכיוון הצפוי. משמעות המקדם היא שעלייה של אחוז אחד בביקושים העולמיים לתיירות תגדיל את מספר התיירים המגיעים לישראל ב-0.4 עד 0.5 אחוז¹².

¹⁰ אמנם בעבודה זו, בניגוד לזו של שהרבני ומנשה (2011), שולב משתנה נוסף על Ter, המתאר את המצב הביטחוני, logImage war & unrests, אולם אמידה ללא משתנה זה הביאה לתוצאות דומות.

¹¹ עלות הביקור בישראל נחשבת לגבוהה, ולכן הביקור מתאפשר רק לתיירים בעלי אמצעים, שרגישותם למשתנים כלכליים נמוכה יחסית. לדוגמה: העלות הממוצעת של ביקור בישראל בשנת 2011 הייתה \$1,500 ו-\$142 ליום, לעומת \$940 לביקור בבריטניה, לפי Monthly Overseas Travel and Tourism, September 2013, שליפה ב-28/11/2013. בישראל, לפי סקר תיירות נכנסת 2011, משרד התיירות, ספטמבר 2012.

¹² נאמדו מודלים נוספים, ובכללם אומדנים לגמישות ההכנסה מהמשתנה התוצר העולמי, log(GDP_World) והתוצר בישראל log(GDP_Isr). האומדנים לא נמצאו מובהקים.

לוח 2: המודל הבסיסי ומודל הכולל אינטראקציה

מודל הכולל אינטראקציה	המודל הבסיסי	
-1.659***	-2.269***	רמת הטרור
0.551	-0.054	תדמית ישראל בנושא מלחמות ואי-שקט
-0.156	-0.414***	תדמית ישראל בנושא סגנון חיים
0.257***	0.215**	¹ התדמית העסקית
1.001	0.531	שער החליפין הריאלי
0.414*	0.480**	נפח התיירות
-0.124		אינטראקציה בין תדמית ישראל בנושא מלחמות ואי-שקט לבין שער החליפין הריאלי
-0.00283		אינטראקציה בין רמת הטרור לבין תדמית ישראל בנושא סגנון חיים

¹ דמי לסגמנט העסקים כפול המשתנה $\log$ Image business. ***מובהק ברמה של 1 אחוז, **מובהק ברמה של 5 אחוזים ו-*מובהק ברמה של 10 אחוזים.

לוח 3: אומדנים למשתנים נוספים, לא ביטחוניים

ההשפעה הכוללת של שער החליפין הריאלי		ההשפעה הכוללת של תדמית ישראל בנושא סגנון חיים		סגמנטים
רמת טרור גבוהה	רמת טרור נמוכה	רמת טרור גבוהה	רמת טרור נמוכה	
0.332	1.001	-0.440	-0.156	ממוצע משוקלל

השפעות המצב הביטחוני על סוגים שונים של תיירים: כצפוי המצב הביטחוני משפיע באופנים שונים על תיירים מסגמנטים שונים. לוח 4 מציג את השפעה הכוללת של המצב הביטחוני לפי מטרות הביקור, דת המבקר וביקור ראשון או חוזר.

לוח 4: השפעת המצב הביטחוני על הסגמנטים התיירותיים

לא יהודי		יהודי			
ביקור ראשון	ביקור חוזר	ביקור ראשון	ביקור חוזר	כללי	
-2.049***	-3.110***	-1.059***	-2.736***	-2.402***	חופשה, תיור וטיול

-1.814***	-3.435***	-2.028*	-	-3.887***	צליינות
-1.508***	-2.035***	-0.395***	-0.840	-1.184***	ביקורי קרובים
-0.245	-1.328**	-0.742***	-	-1.769***	כנסים, עסקים
				-2.227***	ממוצע משוקלל

התוצאות מראות הבדל גדול בהשפעה של המצב הביטחוני לפי מטרות הביקור: התיירות למטרת ביקורי קרובים והתיירות למטרת עסקים מושפעות במידה מועטה מהמצב הביטחוני (רמת הטרור ותדמית ישראל בנושא מלחמות ואי שקט), והתיירות למטרות חופשה וטיול וצליינות – במידה רבה. תוצאה זו ניתן להסביר על פי הממצאים של (Bental and Regev, 2010). הם טענו שתיירים רגישים מאוד לטרור בשל אפקט התחלופה – יכולתם להחליף יעד בקלות יחסית. אכן, תיירים למטרת צליינות חופשה וטיור וטיול יכולים לבחור בקלות יחסית ביעדים אלטרנטיביים, ואילו תיירים למטרות עסקים וביקורי קרובים מוגבלים יותר בהחלפת היעד.

השפעת המצב הביטחוני על תיירים שביקרו בישראל בעבר ועל יהודים נמוכה מהשפעתו על תיירים שלא ביקרו בה מעולם ועל לא יהודים. במילים אחרות: ככל שההיכרות או הקשר של התייר עם ישראל חזק יותר כן הוא מושפע פחות מהמצב הביטחוני. כפועל יוצא מכך אמנם עדיין יש הבחנה ברגישות למצב הטרור בין מבקרים למטרות שונות, אולם בהינתן אותה דת של המבקר ואותה תדירות הביקור מתקבל שההבדלים על פי מטרות הביקור פחותים¹³.

בסיכום, התוצאות מראות שהשפעת המצב הביטחוני על מספר התיירים המגיעים לישראל היא הדומיננטית, ואילו השפעות המשתנים הכלכליים קטנות יחסית. בהשפעת המצב הביטחוני ניכרים הבדלים גדולים בין הסגמנטים התיירותיים. הנתונים על מספר הכתבות בתקשורת בנושא מלחמות ואי שקט על ישראל לא הצליחו להוסיף באופן ישיר מידע לתייר מעבר למשתנה המונה באופן ישיר את מספר ההרוגים בטרור. עם זאת, בתקופות שבהן מתפרסמות מעט כתבות שליליות על ישראל המשתנים הכלכליים משפיעים יותר מאשר בתקופות שבהן הכתבות השליליות עליה מרובות.

¹³ אין צורך להתייחס לקבוצת הצליינים היהודים, כי מספרם קטן מאוד.

- מנשה, י' ור' שהרבני (2011). *שוק בתי המלון בישראל*, בנק ישראל, חטיבת המחקר, סדרת מאמרים לדין 2001.04.
- Bental, B., S.T. Regev (2010). *Terrorism Risk and their impact on tourism*, Samuel Neeman Institute.
- Becker, G. S. and Y. Rubinstein (2011). *Fear and the Response to Terrorism: An Econometric Analysis*, Center for Economic Performance Discussion Paper 1079.
- Cortes-Jimenez, I. and A. Blake (2010). "Tourism Demand Modeling by Purpose of Visit and Nationality", *Journal of Travel Research* 49 (2), 179–190.
- Eberhardt, Markus and Francis Teal (2010). "Productivity Analysis in Global Manufacturing Production", *Economic series working papers 515*, University of Oxford, Department of Economics.
- Fielding, D. and A. Shortland (2009). "Does Television Terrify Tourists? The Effect of US Television News on Demand for Tourism in Israel", *Journal of Risk and Uncertainty* 38, Issue 3, 245–263.
- Fleischer, A., S. Buccola (2002). "War, Terror and Tourism in Israel – Demand and Supply Factors", *Applied Economics*, 34(11), 1335–1343.
- Fuleky, P., Q. Zhao and C. S. Bonham (2014). "Estimating demand elasticities in non-stationary panels: The case of Hawaii tourism", *Annals of Tourism Research*.
- Pesaran, M. Hashem (2006). "Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure", *Econometrica* 74 967–1012.
- Schiff, Aaron and Susanne Becken (2011). "Demand elasticity estimates for New Zealand tourism", *Tourism Management* 32.3: 564–575.
- Stepchenkova, S. and J. S. Eales (2011). "Destination image as quantified media messages: The effect of news on tourism demand", *Journal of Travel Research*, 50(2), 198–212.